

ISIRIQ (*PEGANUM*) O‘SIMLIGINI YETISHTIRSH VA EKSTRAKT AJRATIB OLIISH

Ubaydullayeva Sarvinoz Olimjon qizi

O‘zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali Biotexnologiya yo‘nalishi 3 -
bosqich talabasi

Sobirova Muqaddas Botirovna

Mirzo Ulug bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Unversiteti Jizzax filiali
Biotexnologiya kafedراسi biologiya fanlari nomzodi, PhD

Annotatsiya: Ushbu tezisda isiriq haqida umumiy ma'lumot, hayot shakli dorivorlik xususiyatlari va xalq xujaligida ahamiyati haqida to‘liq yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Isiriq(*peganim*), Peganum harmala, isiriqdoshlar oilasi, cho‘l va yarim cho‘l, barg, tutqanoq.

Isiriq (*Peganum*)

Kirish: Isiriq(*Peganum*)-isiriqdoshlar oilasiga mansub ko‘p yillik o‘simliklar turkum. Isiriq – bu Nitrariaceae oilasining ko‘p yillik o‘ti hisoblanadi, kuchli o‘ziga xos hidga ega, balandligi 40-70 sm. Ildizi ko‘p boshli, yog‘ochlangan, qalin (diametri 3- 5 sm), tuproqqa 5 m gacha chuqurlikka kirib boradi. Poyalar shoxlangan, egri-bugri, silliq, zich bargli. Yonbarglari bargsimon, lansetsimon-bigizsimon. Gullari ko‘p sonli, oq, poyalar va novdalarning yuqori qismida joylashgan.

Mevasi sharsimon, uch hujayrali yassilangan ko‘sak, diametri 0,6-1 sm, ko‘p sonli urug‘lardan iborat. May-iyul oylarida gullaydi, mevalari iyun oxiridan avgustgacha pishadi [2]. O‘zbekiston hududida keng tarqalgan bo‘lib Qoraqolpog‘istonda ham keng tarqalgan bo‘lib barcha tumanlarida uchraydi. Tekisli tog‘ etaklaridagi cho‘llarda tog‘oldi qiyaliklarida, qumli, qumloqli, gilli, sho‘rtobli va sho‘rlangan mayda shag‘alli tuproqlarda o‘sadi. Mayda zarrali qiyaliklar va cho‘l daryo vodiylari bo‘ylab u tog‘larga ko‘tariladi. Begona o‘t sifatida isiriq cho‘lda aholi yashash joylari va quduqlar yaqinida keng tarqalgan. Gullash aprel-may oylarida boshlanadi. O‘shish mavsumi avgust oyida tugaydi, ba’zida u kuzgi sovuqqa qadar davom etadi. Issiriqning tabobatdagi o‘rni haqida gapiradigan bo‘lsak, sir emaski bu o‘simlik “tabiat gavharlaridan” biri hisoblanadi [1,3]. Isiriqdan kelib chiqqan holda, deoksipeganin gidroxloridi antixolinesteraza xususiyatlariga ega va miopatiya va miasteniyani turli shakllarini davolashda, shuningdek, surunkali ich qotishi va kelib

chiqishi turlicha bo'lgan ichak atoniyalarida davolovchi vosita sifatida ishlatiladi [5]. Isiriq urug'lari tarkibidagi garmindan epidemik ensefalit, titrovchi falaj va Parkinson kasalliklarining asoratlarini davolashda foydalaniladi. Tabobada keng miqyosda ishlatiladi. O'zbekistonda 1 turi *Peganum harmala*, o'sadi. Cho'l va yarim cho'llarda, aholi yashaydigan yerlarda ekinlar orasida va tog' yonbag'irlarda uchraydi. Tarkibida alkaloidlar (garmin, peganim) yog'.bo'yoq va boshqa moddalar bor [4]. O'simlik ildizida 3,3 % gacha, poyasida 3,57 % gacha, bargida 4,96 % va urug'ida 6,60 % gacha alkaloidlar borligi qayd qilingan bo'lib, ular yig'indisidan garmalin, garmin, peganol, dezoksipeganin kabi moddalar ajratib olingan. Tabobatda tutqanoq, tomog' og'rig'i, zaximni davolashda, siydik haydovchi, terlatuvchi vosita sifatida ishlatiladi. Isiriq o'tini kuydirib, biroz hidlansa bosh og'rig'i yo'qoladi; Isiriq urug'i qaynatmasi nafas olishi qiyinlashganda, nafas qisishida zig'ir urug'i bilan bilan arastirib ichilsa yuqoridagi dardlarga davo bo'ladi; Isiriqning shonalash davrida olinadigan o'ti va urug'lari davolashda ancha samarali hisoblanadi. Abu Ali Ibn Sino isiriqni kuymich asablari shamollaganida, tizza va suyaklar qaqshab og'riganida, og'riq qoldiruvchi omil sifatida ishlatishni tavsiya etgan. U isiriqdan kuchli siydik haydovchi omil sifatida foydalangan [3]. Isiriqning sut shirasiga 10 kun davomida shimdirilgan bir tutam paxta yoki junli mato qichma bilan og'rigan bemorlarga surtilsa, ular anchagina taskin topishi haqidagi ma'lumot ulkan ensiklopedist olim Abu Rayhon Beruniyning «Kitob as-saydana fit-tibb» asarida keltirilgan. Isiriq va zig'ir urug'ining qaynatmasi nafas olishining qiyinlashishida, qalampir urug'i qaynatmasi bilan birga zahm, bod kasalliklarini davolashda ishlatiladi. Isiriq tutuni bilan xonalarni tutatish sharq xalqlari orasida odat tusiga kirgan. Bu esa uy-joylarni dezinfeksiya qilish bilan birga xona havosini tozalaydi [5].

Tadqiqot va natijalar: Ko'p yillik tajribalardan ma'lumki, isiriq (*peganum*) o'simligi yorug'likni va issiqni yaxshi ko'radi, tuproq unumdorligiga unchalik talabchan emas, begona o'tlar bilan kuchli raqobatlasha oladi. Isiriq (*peganum*) urug'idan ko'payadi va ko'p yillik. Ekishning maqbul mavsumi kuzdir, shuningdek qish oldidan va bahorda ham ekish mumkin [6]. Isiriq (*peganum*) ning mayda urug'lari yaxshi unishining asosiy omili, urug' tushadigan tuproq yuqori qavati holatidir. Urug' 12-15 kunda unib chiqadi. Tajribada urug'lar 26-mart kuni ekildi. O'simlik 15 kunda unib chiqdi. 10 kun davomida 5 sm ga yetdi. Unib chiqqan o'simlikning urug'idan ekstrakt ajratib olish uchun foydalanildi. Iyun oyida gulashini hisobga olgan holda utgan yili yig'ib olingan urug'lardan ekstrakt ajratib olindi.

Ekstrakt ajratib olish. O'simlik urug'lari yig'ib olib idishga solib ustidan 100ml suv quyib olindi. Boshqa idishga yana urug'lardan solib 100ml spirt quyildi.

Urug' eritmalarda 2 kun mobaynida saqlandi. Hosil bo'lgan eritmalarni olib, filtirdan o'tkazib yanai alkaloidlar borligi qayd qilingan bo'lib ular yig'indisidan garmalin, garmin, peganol, dezoksipeganin kabi moddalar ajratib olindi [5].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda ushbu o'simlik tabiat gavhari mo'jizalaridan hisoblanib, o'simlikning barcha qismi dorivorlik xususiyatiga ega bo'lib, xalq tabobati tibbiyot hamda farmaseftikada keng miqyosda foydalaniladi. Yurtimizda asosan Surxandaryo, Qashqadaryo, Samarqand, Buxoro va boshqa viloyat va tumanlarda keng tarqangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibn Sinoning "Tib qonunlari" 1-chi tomi. 275-276-betlar.
2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Toshkent 2000 yil. 36-bet
3. Hojimatov Q., Olloyorov M., O'zbekistonning shifobaxsh o'simliklari va ularni muhofaza qilish, T., 1988; 128-133-betlar
4. O'.Ahmedov, A.Ergashev, A.Abzalov, M.Yulchiyeva, D.Mustafakulov. Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiya «tafakkur-bo'stoni» nashriyoti Toshkent – 2018. 169-172-betlar
5. Б.Ё.Тўхтаев, Э.Т.Аҳмедов Доривор ўсимликларни ўстириш ва етиштириш. Нашриёт уйи "тасвир" – 202. 1113-bet.
6. <https://kadastr.uznature.uz/dorivor-va-ozuqa-maqсадlarida-ishlatiladigan-yovvoyi-holda-osuvchi-osimliklar/peganum-harmala/>